

<https://doi.org/10.26080/smkozl.1973.1.277>

Somogyi Múzeumok Közleményei; 1:277-280 (1973); Kaposvár (1973)

A LENGYELI-KULTURA LELETEI SOMOGYVÁROTT

1961. októberében Somogyváron, a volt Széchenyi kastély parkjában silógödör ásása közben régészeti leletekre bukkantak. Ezek a silógödör délkeleti falának metszetében világosan megmutató egykori beásásból kerültek ki. Draveczy Balázs leletmentése során tisztázódott, hogy a szóbanforgó leletek egy már régebben is bolygatott gödör anyagát, a Lengyeli-kultúra megtelepedése emlékét képviselik.¹

A gödörből két restaurálható edény töredékei, nagymennyiségű egyéb cseréptöredék, durván hasított és feltört állatsontok, obszián és kovapengék töredékei, és egy töredékes állatszobrocska kerültek elő.

A leletanyag a Lengyeli-kultúra tipikus formáit mutatja. A kiegészíthető edények egyike sötétszürke, enyhén kihajló peremű, félgömbös formájú bütyökű szes tál, a kultúra egyik legáltalánosabb edénytípusa. (LXV. t. 1.)² Ugyanezt mondhatjuk az „S” profilú, szürkésbarna, bütyökű szes fazékról is. (LXV. t. 8.)³ Hasonló edények töredékei az LXV. tábla 2., 4., 6. helyén bemutatott darabok. A feltárt anyag leginkább figyelemreméltó darabja a kis égetett agyagszobrocska töredéke, mely kétségtelenül sertést ábrázol. Mellső lábai letörtek, hátsó része hiányzik. Készítője reális ábrázolásra törekedett, a szobor két oldalán bevagdálásokkal jelezte a bordákat. Baloldalán három, jobboldalán négy ilyen bevágás látható. (l. t. 3.)

Régóta ismeretes, hogy a Dunántúlon és a vele szomszédos területeken a vonaldiszes kerámia késői csoportjait követő Lengyeli-kultúra népe valósította meg a késői neolitikum fejlett földművelésen és állattenyésztésen alapuló életmódját.⁴ Somogy megyében a szóbanforgó lelőhelyen kívül Szenna, Kaposvár, Kaposhomok területén került elő a kultúra leletanyaga.⁵ Az újabb településtörténeti adatot nyújtó so-

moggyári leletek között bemutatott kis sertésszobrocska a szellemi kultúra emlékeként hívja fel magára a figyelmet. Ezt illetően szükségesnek látszik néhány szempont felvetése azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogyan illeszthető be ennek és a többi ezzel azonos, vagy közel azonos korú állatszobrocskának a készítése abba az általános képbe, amit az istenszobrok és egyéb ábrázolások, oltárok és áldozógödrök alapján a Lengyeli-kultúra és a késői neolitikum – eneolitikum egyéb fejlett földműves kultúráinak vallási életéről az őstörténeti kutatás kialakított.

Az, hogy a kis idolkák rituális jelentősége volt, szinte bizonyosra vehető. Az a tény, hogy sertést ábrázol, alátámasztani látszik azt a feltevést, mely szerint a sertés, elsősorban pedig a vaddisznó igen fontos szerepet játszott a Lengyeli-kultúra népének vallásos életében. Különösen erőteljesen hangsúlyozza ezt Dombay János a zengővárkonyi temető leletei alapján. Itt – szerinte – jól elkülöníthető a síroknak egy csoportja, amelyekben a fej levágásának szokása mellett megfigyelhető a vadkanagyardból hasított „ékszer” mellékletként való elhelyezése.⁶ A vaddisznó állkapocs gyakori elhelyezése is megfigyelhető mind a zengővárkonyi, mind az említett egykorú, illetve valamivel későbbi temetők anyagában. Dombay János különösen a 212. sírban hiányzó koponya helyén talált zoomorf, valószínűleg sertést ábrázoló edény alapján az említett jelenségeket a sertést ábrázoló idollal kapcsolja össze, és a vadkantotemálattnak tartja, a feltételezett totemizmus jelentős szerepét hangsúlyozva a zengővárkonyi temető népének életében.⁷

A sertésidol kapcsolatait keresve fel kell tenni a kérdést: indokolható-e a korszak leggyakrabban sertést, juhot és szarvasmarhát ábrázoló szobrocskáinak

1. DRAVECZY B., Jelentés a somogyvári leletmentésről. RRM A. S 210.

DRAVECZY B., SMF 17 (1970) 25. IX. tábla 90–91. Itt a szóbanforgó objektum mint temetkezés van megemlítve, a gödör egész kitöltésében talált állatsontok és edénytöredékek alapján azonban inkább hulladék-gödörre gondolhatunk, mint akár hamvasztásos, akár szimbolikus sír maradványára. A dokumentáció és a leletanyag megtekintésének és közlésének engedélyezéséért ezen a helyen is köszönetet mondok dr. Draveczy Balázsnak.

2. Vö.: DOMBAY J., AHung 37 (1960) LXXXVI. t. t.3., LXXXI. t.9., LX. t.5. (A továbbiakban: DOMBAY 1960.)

3. DOMBAY 1960, 43, LXXVI. t.36.

4. DOMBAY 1960, 9–11. — MENGHIN O., Weltgeschichte der Steinzeit. Wien 1931, 58., CHILDE V. G. The Danube in Prehistory. Oxford 1929, 170.

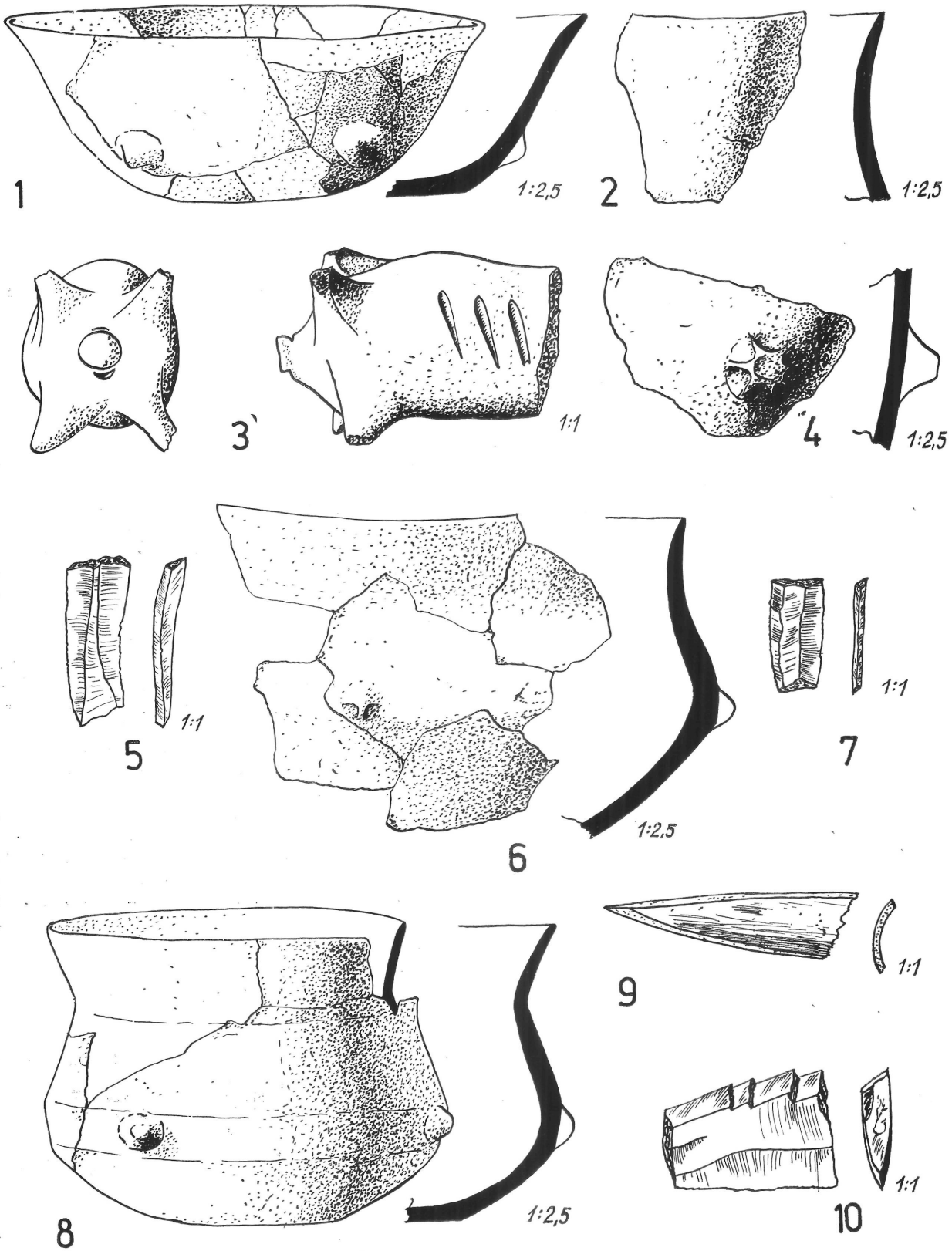
OHRENBERGER A., StZ 17 (1969) 301–315.

5. PUSZTAI R., AE (1956) 43.

DRAVECZY B., SMF 17 (1970) 25.

6. DOMBAY 1960, 198. Az „ékszer” leggyakrabban a csipőtájékán, sok esetben az oldalán fekvő halott háta mögött kerül elő, túlnyomórészt férfi sírokban. Előkerült az agyarlemezpár-melléklet az Aszódon feltárt lengyeli temetkezésekben is (Kalicz Nándor szóbeli közlése.) Ugyanezt a mellékletet Patay Pál a bodrogkeresztúri kultúra temetkezései kapcsán emeli ki. Vö.: PATAY P., FA 21 (1970) 16–17.

7. DOMBAY 1960, 118, CX. t.1.

LXV. Somogyvár, 1-4, 6, 8 = kerámia; 5, 7 = kovakő; 9-10 = csont. — 1-4, 6, 8 = Keramik; 5, 7 = Feuerstein; 9-10 = beinerne Gegenstände.

és házorum-díszének készítése a továbbélő totemisztikus képzetek feltételezése segítségével?⁸ Úgy tűnik, nincs elégséges alapunk annak feltételezésére, hogy az egyes állatszobrocák bizonyos „továbbélő” állatkultuszok központi figurái lettek volna ebben az időszakban.⁹ A fentebb említett sírmellékletek, úgy tűnik, elsősorban társadalmi rangkülönbségek mutatóiként foghatók fel. Ha ebben a funkciójukban van is valamelyes kapcsolatuk totemisztikus elképzelésekkel, nagyon valószínű, hogy ezeknek nem vallási, hanem társadalmi megkülönböztető aspektusa lehetett előtérben, hiszen semmi nem mutat arra, hogy a rendkívül gyakran vadászott vadászó mindazoknak a közösségeknek totemállata lett volna, amelyeknek temetkezései a fentebb említett mellékleteket tartalmazzák. Még kevésbé látszik valószínűnek az ábrázolt háziállatok állandó tisztelete vagy tabu-jellege.

A háziállatokat ábrázoló szobrocák készítését Georgiev G. egy mágikus ceremónia keretében képzele el, melyet az illető állat jobb szaporodása érdekében végeztek.¹⁰ Anélkül, hogy ennek a feltevésnek valószínűségét tagadnánk, úgy véljük, az állatidolok vallástörténeti jelentősége szempontjából szükséges megemlékezni azokról a feltételezhető kultikus eljárásokról, melyekben bizonyos háziállatok, vagy képmásaik résztvehettek anélkül, hogy a vallásos tisztelet középpontjában álltak volna. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy az újkőkor mágikus eljárásai elsősorban a föld és a gabona termőképességének biztosítására irányultak. A neolitikumban játszódik le az a folyamat, melynek során a kezdetben mágikus szimbólumként, jelként alkalmazott női alak a termékenység megszemélyesítőjévé válik.¹¹ Az így kialakuló „Danubian Mother Goddess,” a „korai Magna Mater” központi szerepét jól mutatják azok a gyakran alacsony számon ülő női idolkok, melyek a későneolitikus időkben széles elterjedésnek örvendnek.¹²

Úgy tűnik, hogy az említett, termékenységgel kapcsolatos rítusok emlékei alapján közelíthető meg legjobban a somogyvári sertésidol és a többi, e körbe tartozó állatidol jelentősége is. Az eljárásoknak a

gabonával, a vetőmaggal való kapcsolatát világosan mutatja, hogy ezek emlékei gyakran a hombárokhoz, gabonatarló gödrökhöz, vagy ezekhez hasonló, földbe mélyedő áldozógödrökhöz, bothrosokhoz kapcsolódnak.¹³ Az ezeknél végrehajtott ceremónia – formáját és helyét figyelembe véve – talán az aratás, betakarítás a vetőmag elhelyezése alkalmához köthető. Fowler W. W. feltevése szerint a mágikus eljárás a vetőmag termőképességének különös fontosságával magyarázható.¹⁴ Lényege az, hogy a közösség általános gyakorlatát, létfenntartását egy ünnepi aktusban, mégpedig szigorúan rituális szabályok szerint kifejezze, hogy ézzel egy egész évre biztosítsa zökkenőmentes fennmaradását. Ez magával a gabonával, vagy az azt megszemélyesítő ember- vagy állatáldozattal való rituális egyesülés, annak feláldozása keretében megy végbe.¹⁵ Ezeknek az áldozatoknak emlékét, rituális emberevés nyomait mutatják Tartaria,¹⁶ Langellois, Poigen, Zauschwitz, Hankelfeld lengyeli korú áldozógödrei.¹⁷ A badeni korú Ossarn áldozógödreinek rétegezetsége talán ismételt zsengeáldozatra mutat.¹⁸

Az említett esetekben feltehető, hogy a gabonát a kommunikációs aktusban ember testesíti meg. Egyes bothrosok állatsontanyaga és a görög Démétér kultuszára vonatkozó adatok a zsengeáldozat mellett elsősorban sertés és szarvasmarha feláldozására mutatnak.¹⁹

Kiemelkedő jelentőségűek a szlovákiai Branc késő-lengyeli telepén talált áldozógödrök, melyeknek formája és elhelyezkedése sajátosan eltér a többi objektumétól. Kitöltésükben rétegezetségi figyelhető meg, ami akárcsak Ossarn esetében, talán évenként ismétlődő áldozatra mutat. Majdnem mindegyikből kerültek elő állatsontok. Egyikben szarvasmarha feje volt elhelyezve pontosan a gödör középpontjában; – a szerzők feltételezik, hogy a többi ebben a gödörben talált állatsont ehhez az egyedhez tartozott.²⁰

A tényleges állatáldozatok maradványai M a k k a y J á n o s feltételezését erősítik, aki a kis állatidolok egy részét „pia fraus” céljára készített kultikus tárgy-

8. GARASANIN D., Religijai kult neolitkog na centralnom Balkanu. Neolit centralnog Balkana Narodni Muzej Beograd 1968, 244–245. (Az állatidolok alapján a Földanya kultusza mellett totemisztikus kultuszokat feltételez.)

9. Findeisen szintén az állattisztelet továbbéléséről beszél, bár hangsúlyozza, hogy a korszak ember- és állatáldozatai a termékenységvarázslatokkal kapcsolatban játszhattak jelentős szerepet. FINDEISEN H., Das Tier als Gott, Dämon und Ahne. Stuttgart 1956, 56.

10. GEORGIEV G., Kulturgruppen der Jungstein — und der Kupferzeit in der Ebene von Thrazien (Südbulgarien). = Soudsky-Plesova (szerk.), L'Europe a la fin de l'oge de la pierre. Praha 1961, 45–101.

11. Ilyen funkciója lehetett a Körös-kultúra tárolóedényein látható női alakoknak is.

12. TOČIK A., StZ 17 (1969) 5. á.

13. Igen szép példája ennek a híres szülő nőt ábrázoló szobor, mely Catal Hüyük II. rétegében került elő. Mellaart szerint elhelyezése a gabona termékenység-

gét volt hivatva biztosítani. MELLAART J., Catal Hüyük 67, 68. kép. Vö.: MAKKAY J., AÉ (1963) 3–6.

14. FOWLER W. W., JRS. (1912) 330. megállapítja, hogy a római „mundus” felnyitásának napjai a „dies religiosi” a vetőmag elhelyezésének feltehető idejére esnek. Vö.: SZABÓ A., AT (1960) 226–232.

15. FRAZER J., Aranyág. Budapest 1965, 265–266.

16. POPOVITSCH V., RA 2 (1965) II. 1. VLASSA N., D 7 (1963) 485–494.

17. MARINGER J., Vorgeschichtliche Religion. Religionen in steinzeitliche Europa Zürich-Köln 1956, 248–250. FRIESINGER H., AAU (1964) 8–10.

18. MAKKAY J., AÉ (1963) 3–4.

19. HUTCHINSON R. W., Bothroi JHS 1935, 3. MYLONAS G., Aghios Kosmas Princeton 1959, 16–20. WEINBERG S. S., Hesperia 31 (1962) 190–195, 12.k. — Fowler a termékenységünnepek és a sertésáldozat kapcsolatára is felhívja a figyelmet. FOWLER 1912, 280–320.

20. LICHARDUS J.—VLADAR J., SA 16 (1968) 318–321.

nak tartja.²¹ A zsengeáldozat és a véres áldozat egy-lényegűsége adhatott lehetőséget arra, hogy a mági-kus eljárás során a háziállatokat, vagy képmásaikat alkalmazzák. Jól mutatják ezt a Knidoson Déméter szentélyének áldozógödörében talált márvány disznó-szobrocskák is. (Meg kell említenünk, hogy Egyiptom-ban a sertés a föld és termékenység isteneinek fel-ajánlott speciális állatáldozat volt.)²²

Az elmondottak alapján feltételezhető, hogy a tár-gyalt állatáldozatok készítése valószínűleg szorosan kapcsolódik azokhoz az elképzelésekhez, melyek az újkőkor ember alakú istenségeinek, elsősorban a Földanyának tisztelete kapcsán kimutathatók. (Az ál-dozógödörrel kapcsolatosan fontos, hogy a gödörbe-áldozás Déméter tiszteletében a legrégebb időtől jel-lemző.)

A rituális gyakorlat folyamán egyre konkretizálódó istenalaknak állandó kísérelője lesz a szertartásban résztvevő állat. Feltételezhető, hogy a sertés a késői neolitikum folyamán lett „Déméter” egyik attributu-ma, és ebben az időszakban valószínűleg több más állat kapcsolódik a „Gabonaanya” kultuszához. Erről látszanak tanúskodni azok a feltárások, amelyeknél együtt találták az állatidolt és a női figurát, akiben a termékenység istennőjét sejtjük.²³ Az emlékekből fel-táruló rituális aktusok és kultusztárgyak előfordulása a kultikus életben uralkodó mágiikus szemléletre mu-tatnak. Ezért, bár a tárgyalt korszakban számolnunk kell a legkorábbi, elsősorban a termékenység kultu-sza körül kifejeződő istenvilággal, rendkívül fontos

éppen ezen legfontosabb istenségek és „kísérelők” köz-vetlen jelenléte az áldásos hatás biztosítása érdeké-ben. Jól mutatják ezt az egyes házakban talált idollok, és felvethető annak lehetősége is, hogy a háziállato-kat formázó házoromdíszek inkább „áldáshozó”, mint bajelhárító jellegűek voltak.²⁴

A Karanovo VI. településének házaiban igen sok ál-latszobrocska került elő. Georgiev G. megjegyzi, hogy ezek épek, a töröttek a hulladékba kerültek.²⁵ Hasonló lehetett a sorsa a somogyvári szobrocskának is. Ezzel a törött idollal tehát egy feltehetően széles körben elterjedt rituális gyakorlat emlékére bukkan-tunk, amelyben a tárgyalt szobrocskákat az ábrázolt állatok helyett „feláldozták”, vagy a házban helyezték el az intenzív képmásával együtt.

Mivel feltételezhető, hogy az egész kultikus életben a mágiikus szemlélet alapvető, meghatározó jelentősé-gű, az istenszobrok közvetlen jelenlétük révén sugá-rozhattak mágiikus varázserőt és a rítusban résztvevő állatok szobrocskái ugyanilyen jelentőségűek voltak. Jól kapcsolódik az eljárás hátteréhez az említett fel-tevés, mely szerint az egyes háziállatok ábrázolásával ezek szaporodását, egészséges fejlődését elősegíteni vélték, viszont szerepük ennél általánosabb érvényű lehetett. A házoromdíszek, a házakban álló idollok ké-szítését és újrakészítését a bőség, a termékenység óhaja rituális megfogalmazásának, mágiikus jelképe-zésének kell tekintenünk, melyeket a tárgyalt korszak-ban már az első emberalakú istenségek kultuszának keretében illeszthettek.

Ecsedy István

FINDS OF LENGYELI-CULTURE IN THE VILLAGE OF SOMOGYVÁR

A prehistoric waste-pit was discovered in 1961 at the Somogyvár Castle Park site and the finds can be classified as belonging to the Lengyeli-Culture. (See Table No. I.) In addition to exhibiting these finds, special attention was turned towards the significance of a fragmental clay statue of a hog and supposition was advanced as to its one-time function and connection.

This cultic-type object, together with other similar animal presentments, can probably be connected to the cult of fertility in the developed neolithic age. The search for the origin of the role of such presentments should be directed towards ritual practice where the essence of magical fertility ceremonies was to sac-

rifice the depicted animal (cattle, hog, sheep). Finds in sacrificial pits seem to confirm this supposition. It is also presumed these idols played a role in the cult of antropomorphic god-shaped forms which depicted fertility in the developed neolithic age and during the course of the above-mentioned ritual practices these idols could have been an integral part of such ceremonies. The presence of intact idols inside houses and grain pits were attributed with beneficial effects. Broken and damaged idols were probably replaced. It is highly improbable that in addition to the idol-centred religion the presence of animal idols would point to an independent animal cult connected to totemistic procedures.

I. Ecsedy

21. MAKKAY J., *AÉ* 86 (1959) 136.

22. FOWLER 1912, 280—290.

23. LADENBAUER—OREL H., *JLN* 36 (1964) 51—57. — PUSZTAI R., 1956, 41, I.t.1, II.t.18., MAKAREVICS M. L., *ZOA* 1 (1960) 290—301.

24. CSALOG J., *AAH* (1959) 99—108, IV. 3., GARASANIN 1968, 253. CHILDE 1929, 79. — TROGMAYER O., *AÉ* (1966) 240.

25. GEORGIEV 1961, 43—44.